



## **Fatih M. Şeker, Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig, Dergâh Yayınları, 2011, 203 S.**

Fatih M. Şeker, Kutadgu Bilig from the Perspective  
of Turkish Thought History, Dergâh Publications,  
2011, 203 P.

**Yüksek Lisans Mukaddes DEMİRCİ<sup>1</sup>, Prof. Dr. Ali BOLAT<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun  
· mukaddes\_demirci@hotmail.com · ORCID > 0009-0006-1327-4563

<sup>2</sup>Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun  
· abolat55@gmail.com · ORCID > 0000-0001-9107-1020

### **Makale Bilgisi/Article Information**

**Makale Türü/Article Types:** Kitap İncelemesi/Book Review

**Geliş Tarihi/Received:** 07 Şubat/February 2025

**Kabul Tarihi/Accepted:** 14 Mayıs/May 2025

**Yıl/Year:** 2025 | **Sayı – Issue:** 58 | **Sayfa/Pages:** 347-354

**Atıf/Cite as:** Demirci, M., Bolat, A. "Fatih M. Şeker, Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig, Dergâh Yayınları, 2011, 203 S."  
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 58, Haziran 2025: 347-354.

**Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Mukaddes DEMİRCİ

## FATİH M. ŞEKER, TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİ AÇISINDAN KUTADGU BİLİĞ, DERGÂH YAYINLARI, 2011, 203 S.

### ÖZ

Kutadgu Bilig, 11. yüzyılda Yusuf Has Hâcib tarafından yazılmış ve Türk düşünce tarihinin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen bir siyasetname'dir. Karahanlılar döneminde Türkistan'da kaleme alınan bu eser hem ahlaki hem de siyasi değerler üzerine derinlemesine düşünceler içerir. Fatih M. Şeker, *Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig* adlı eserinde Kutadgu Bilig'i Türk-İslam düşüncesinin oluşum sürecine ışık tutan çok yönlü bir eser olarak değerlendirmektedir. Şeker'e göre Kutadgu Bilig, sadece bir siyasetname ya da didaktik bir metin değil, İslam'ın Türk düşünce geleneğine entegrasyonunu şekillendiren bir metindir. Bu nedenle yazar, Kutadgu Bilig'in Türk-İslam düşüncesindeki yerinin yalnızca siyaset veya edebiyat bağlamında değil, İslam'ın Türkler arasındaki kabul sürecinin entelektüel boyutu çerçevesinde de ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, eserin tarihî bağlamı gözetilerek metodolojik bir yaklaşımla incelenmesinin, farklı disiplinler arasındaki ilişkileri anlamada önemli olduğunu ifade etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Tasavvuf, Siyasetname, Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib, Türk-İslam Düşüncesi.



## FATİH M. ŞEKER, KUTADGU BİLİĞ FROM THE PERSPECTIVE OF TURKISH THOUGHT HISTORY, DERGÂH PUBLICATIONS, 2011, 203 P.

### ABSTRACT

*Kutadgu Bilig* was written by Yusuf Has Hâcib in the 11th century and is considered one of the most important works in Turkish intellectual history. Written in Turkestan during the Karakhanid period, it explores both moral and political values in depth. *From the Perspective of Turkish Intellectual History: Kutadgu Bilig*, Fatih M. Şeker evaluates the work as a multifaceted text that sheds light on the formation of Turkish-Islamic thought. According to Şeker, *Kutadgu Bilig* is not just a political treatise or a didactic text but a work that shaped the integration of Islam into Turkish intellectual tradition. He argues that its significance extends beyond politics and literature, emphasizing its role in the intellectual acceptance of Islam among the Turks.

He also highlights the importance of analyzing the work with a methodological approach that considers its historical context to better understand its connections across different disciplines.

**Keywords:** Mysticism, The Book of Politics, Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib, Turkish-İslamic Thought.



11. yy da Balasagunlu Yusuf tarafından yazılan Kutadgu Bilig, Kaşgar'da Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Han'a sunulmasıyla yazarına "Has Hâcib" unvanı kazandırmıştır. Türk-İslam eserlerinin ilk örneği olarak kabul edilmesinin yanı sıra mesnevî tarzıyla yazıldığı bilinen ilk siyasetnamedir. Karahanlılar döneminde Türkistan'da yazılan bu siyasetname, Türk-İslam medeniyetinin kurucu metinlerinden biridir. "Mutluluk Veren Bilgi" anlamında "Kutadgu Bilig" adı, eserin, ahlaki ve siyasi erdemleri ele alması itibarıyla evrensel; Türk dünyasının siyasi ve kültürel dayanaklarını ortaya koyması bakımından da Müslüman Türkler açısından kültürel bir miras olmasının işaretlerini içinde barındırmaktadır. Yusuf Has Hâcib, toplumsal düzenin sağlanmasına dönük olarak işlediği bireysel erdemleri dört ana karakter üzerinden sembolize etmiştir. **Kün-Togdı**, töre, adalet ve yönetimi, **Ay-Toldı**, kut, devlet ve mutluluğu, Ögdülmiş, akı ve **Odgurmuş**, akıbeti temsil etmektedir. Eserin mesajları, işaret ettiği ahlaki ve felsefi ilkeler, güncelliğini korumasında etkili olmuştur.

Bu çalışma, İslami düşünce birikimini kullanışlı bir hale getiren Kutadgu Bilig'in genellikle bir Türkoloji kaynağı ya da edebî eser bağlamında incelenmiş olması nedeniyle hak ettiği akademik düzeyde ve çerçevede değerlendirilmediği düşüncesinden hareketle kaleme alınmıştır. Bu nedenle "**Türk Düşünce Tarihi** Açısından Kutadgu Bilig" adlı eserinde yazar Fatih M. Şeker, Türk-İslam düşünce tarihine etkisi bakımından Kutadgu Bilig'in, farklı disiplinlerin bakış açısıyla nasıl okunması gerektiğine dair öneriler sunmaktadır. Zira yazara göre Kutadgu Bilig'de Türk-İslam düşüncesinin tarihi, felsefi, itikadî, kelamî ve tasavvufî tekâmülünün izleri sürülebilir.

Eser, "Giriş" ile başlayan ve "Değerlendirme" yazısıyla son bulan yedi makale, "Bibliyografya" ve "Dizin" den oluşmaktadır.

"*Bir Usûl Denemesi: Kutadgu Bilig Nasıl Okunabilir?*" başlığıyla birinci makale diğer başlıkların girişi olarak değerlendirilebilir. Eserin devamında genel olarak çok yönlü bir yaklaşımla Türk düşünce tarihinin, Türk-İslam düşünce tarihine dönüşümünün izleri sürülecektir. Kutadgu Bilig'in çoğunlukla bir siyasetname veya edebî bir eser olarak incelenmesinin, dönemin kültürel-toplumsal yapısını ortaya çıkaran ahlaki bir metin olmasını gölgelediği ifade edilmektedir (s. 13). Bu bölüm-

de Yusuf Has Hâcib'in İslâm'ın Türk kültürüne uyumunu sağlamak; İslâmî değerler ile Türk inançları arasında organik bir bağ kurabilmek için önemli bir adım attığı vurgulanmaktadır (s. 17). Fatih Şeker'e göre Yusuf Has Hâcib, Türk-İslâm sentezini inşa ederken Hanefî-Mâtürîdî gelenekten istifade etmiştir (s. 15).

Yazar bu başlıkta Kutadgu Bilig'in kaynakları bakımından akademik çevrelerde farklı yaklaşımlara konu olduğuna temas etmekte; bu çerçevede Yusuf Has Hâcib'in, eserini telif ederken İbn Sina, Farabi ve Konfüçyüs'ten etkilendiği, bununla birlikte Arap, Uygur ve İran kültür havzalarının da tesiri altında kaldığına dair iddialara yer vermektedir. Bu iddiaları değerlendiren yazar son tahlilde eserin Türklerin İslamlaşma süreci sonrası, önceki kültür ve geleneklerinden İslâm'a aykırı olmayan unsurları da taşıyarak özgün bir yorum ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Eserin, "*Kutadgu Bilig Şifahi İslâm Tasavvuru Açısından Nasıl Okunabilir?*" adıyla kaleme aldığı ikinci başlığında yazar; Fuad Köprülü, İrene Melikoff ve Ahmed Yaşar Ocak'ın "heterodoks İslâm" kavramına ilişkin değerlendirmelerini eleştirmekte; bu yaklaşımın, İslâmî geleneklerin karakteristik yönlerinin ihmaline ve aşırı indirgemeci bir tutuma yol açtığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede Türklerin, Müslüman-Türk'e dönüşürken Sünnî-heterodoks olarak ikili sınıflandırmaya tabi tutulmasını eksik bulan yazar; şifahi, kitabi ve mistik İslâm şeklinde üçlü bir tasnif önermektedir (s. 35). Entelektüel zümrelerin İslâm tasavvurunun kitabi, halkın Müslümanlık algısının ise senkretik olduğunu ifade ederken Müslümanların hissediş, düşünüş ve yaşayış seviyelerindeki farklılıklar sebebiyle çeşitli yönelimler göstermesini doğal karşılamaktadır. İslâm dışı akımların yanı sıra dönüşerek İslamileşen şifahi ve mistik İslâm tasavvurlarının, bağlamı zaman içinde sürekli değişim gösteren "heterodoks" kavramı ile karşılanmasını haksızlık olarak telakki etmektedir (s. 31). Bununla birlikte yazar, önerdiği üçlü tasnifin unsurlarının mutlak olarak birbirinden ayıramayacağını, iç içe geçmişliğini vurgularken İslamiyet sonrası mistik çerçevede gelişen İslâm tasavvuruna hassaten dikkat çekmektedir. Kanaatimizce mistik İslâm tasavvurunun bu istisnai konumu Türklerin İslamlaşma sürecindeki özgül ağırlığından kaynaklanmaktadır.

Kutadgu Bilig'in özgün bir tarafı, İslâm öncesi kültürü dönüştürerek taşımak suretiyle oluşan şifahi İslâm tasavvurunun İslâm öncesi kültürden alınan bazı kelimelerin taşınarak İslami bir çerçevede yorumlanması şeklinde karşımıza çıkmasıdır. Bu değişim ve dönüşüm yalnızca düşünsel boyutta değil, fizikî boyutta da örneklerini göstermektedir. Türkler, Tanrı, uçmag (cennet), tamug (cehennem), yükünç (namaz, secde), karguy (ribat, tekke) gibi eski inanç sistemlerine ait birçok kavramı yeni dini anlayışlarıyla uyumlu hale getirmişlerdir.

Karahanlılar döneminde yazılan Kutadgu Bilig, yazara göre, Farsça ve Türkçe terminolojiyi ustaca sentezlemektedir. Ayrıca Kam'a referanslarda bulunmak, rüya yorumlarından bahsetmek gibi Budizm'e, Şamanizm'e dayalı enstrümanları da kul-

lanmaktadır. Bununla birlikte kut (ilahî kaynaklı hâkimiyet) ve töre (gelenek, hukuk) gibi Türkçe siyasi kavramları da muhafaza ederek İslam çerçevesine yerleştirmektedir. Kutadgu Bilig, İslam öncesi kültürel unsurlar içerisinde İslam'ın esaslarına aykırı olmayan hususları da canlı tutarak İslamileştirmek suretiyle kültürel uyumu önemsemekte ve böylece İslamlaşma sürecinde tedriciliği benimsemektedir. Yazara göre eser, bu yöntemle şifahî birikimin kitabî ve mistik gelenekle yan yana İslamlaşmaya ve kültürel sürekliliği korumaya katkısını göstermekte; başka bir ifadeyle yereli dikkate alarak yeniyi inşa etme sürecini titizlikle gerçekleştirmektedir.

Yazar “*Kutadgu Bilig Kitabı İslam Tasavvuru Açısından Nasıl Okunabilir?*” başlığı altında, şifahî İslam tasavvurunun belirli bir dinî zemin oluşturmasının doğal bir süreci olarak burada Türklerin İslamlaşma sürecinin İslam'ın kitabî/kelamî yorumunun ortaya çıkmasıyla başladığı kabulünden hareketle Kutadgu Bilig'in bu sürece nasıl katkı sunduğunu irdelemektedir. Ona göre Yusuf Has Hâcib, tedavüldeki Türkçe kavramları İslamî bakış açısıyla yeniden yorumlarken Hanefî-Mâtürîdî çizgide gelişen kitabî perspektifi yansıtmaktadır. Bu nedenle eserin Mâveraünnehir bölgesinde, merkezi otoritenin de benimsemesinin yadsınamaz etkisiyle hâkim olan Sünnî İslam yorumunun bu bölgede daha da güçlenmesi adına önemli bir fonksiyon icra ettiği değerlendirilebilir. Yazarın bakış açısına göre Yusuf Has Hâcib'in kitabî İslam tasavvurunu benimsemesinin altında yatan sâik, Şiiiliğin şifahî İslam algısı ile Türkistan'daki bâtinî/mistik unsurları meşrulaştırma riski taşımasıdır. Bu nedenle bölgedeki siyasi otorite Hanefî ve Mâtürîdî yorumu özellikle desteklemiştir. Kutadgu Bilig'in Sünnî çerçevede kaleme alınmış olmasının en önemli göstergelerinden biri dört halifeye dair ifadelerdir.

Yazar “*Kutadgu Bilig Tasavvufi Açısından Nasıl Okunabilir?*” adını verdiği dördüncü başlıkta Yusuf Has Hâcib'in Odgurmış karakteri üzerinden zühd merkezli bir tasavvuf anlayışını yansıtmakta olduğunu belirtmekte; bu itibarla tasavvufun teknik kavramlarını kullanmaktan ziyade pratik ahlaki bir çerçeve çizdiğini öne sürmektedir. Zahid tipinin tamamen inzivaya çekilmesi, toplumdan uzaklaşması ve sadece kendi kurtuluşunu düşünmesinin yanlışlığını vurgulamasını yerinde bir tespit olarak görürken, zahidin bazı yönleri itibarıyla “Melamî” tavra sahip olduğunu, “halvet der encümen” vurgusu sebebiyle de Nakşibendiliğin köklerinin bu esere kadar uzandığını iddia etmektedir (s. 118).

“*Tanrı Tasavvuru Açısından Kutadgu Bilig Nasıl Okunabilir?*” adlı beşinci başlıkta yazarın rotası Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönemde, müellifin Tanrı tasavvurunu anlamak üzerine oluşturulmuştur. Buna göre Kutadgu Bilig'de tüm varlıkların odağındaki Tanrı, aşkın ve içkin özellikler taşımaktadır. Hanefî-Mâtürîdî çerçevede aklı kullanırken Hallâc-ı Mansur ve diğerlerine yapılan telmihler Kutadgu Bilig'deki tasavvufi derinliği kuvvetlendirmektedir. Kutadgu Bilig'de Tanrı tasavvuru genel olarak Türkçe kavramlarla ortaya konmakla birlikte Arapça ve Farsça kullanımlara da rastlanmaktadır. Bu yöntem yazar tarafından yeni kabul edilen bir di-

nin benimsenmesini kolaylaştırmaya matuf bir çaba olarak görülmektedir (s. 132). Bununla birlikte Yusuf Has Hâcib, kelimanın kendi başına yeterli olmadığını, başka bir ifadeyle dinin sadece rasyonel bir zeminde idrak edilemeyeceğini düşünmekte, bu nedenle tasavvuf geleneğinden de önemli ölçüde istifade etmektedir. Bu itibarla Kutadgu Bilig İslam öncesinin değerlerini tasavvuf ve kelim ile harmanlayan bir metin olarak değerlendirilmektedir (s. 134). Bunun bir neticesi olarak ispat ve keşf arasında kelim ve tasavvuf birbirini tamamlayan unsurlar olarak kullanılmıştır. Müellif, “Tanrının varlığı, akılla değil gönülle idrak edilebilir” derken asıl olanın varlığı ispat değil, keşf olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla yazara göre Kutadgu Bilig; Türk-İslam düşüncesinde Tanrı tasavvurunun, akıl-gönül dengesi gözetilerek oluşturulduğu bir eser olarak tasvir edilmektedir.

“*Mistik Bir Coğrafyanın Rasyonelleşme/İslamlaşma Süreci Açısından Kutadgu Bilig Nasıl Okunabilir?*” başlığı altında tasavvufun, eski inançlar ile İslam arasında bağ kurabilmek ve Budizm, Şamanizm ile Maniheizmden tevarüs edilen mistik unsurlara yön verebilmek için oldukça kullanışlı bir enstrüman olduğu ifade edilmektedir. Mâtürîdî düşüncesinin rasyonelliğini de vurgulayan yazar, Yusuf Has Hâcib’in aklı ve mistik değerler arasında bir denge kurduğunu yinelemektedir (s. 150). Kutadgu Bilig, bîatinî unsurları dizginlemek için akılcılığı; toplumun anlayabildiği bir dil ile zahidliği, İslamî kimliğe büründürebilmek için ise manevi yaklaşımı esas aldığını ifade etmektedir. Sembolik bir anlatım dilinin kullanıldığı Kutadgu Bilig’de Oğurmuş karakteri mistik değerleri, Ögdülmiş ise akıllı temsil etmektedir.

“*Gazzâlî’nin Düşünce Sisteminde ve Entelektüel Arka Planında Yusuf Has Hâcib’in Rolü*” başlığı altında, Gazzâlî’nin kelimî ve tasavvufî düşünceleri ile Kutadgu Bilig arasında özellikle “halvet” ve “ihtilat” kavramları üzerinden bir bağlantı kurmaya çalışan yazar; Yusuf Has Hâcib ve Gazzâlî’nin tasavvufî birikimi realize etmelerinden hareket ederek İslam düşüncesine yaptıkları katkıları tartışmaktadır. Kutadgu Bilig müellifi, tasavvufun toplumdan soyutlanmayı esas alan yönlerini törpüleyerek ıslah ederken, Gazzâlî “halvet” ve “ihtilat” dengesini nazarî çerçevede sistematik hale getirmiştir. Fatih M. Şeker, halef-selef ilişkisi içinde ele aldığı bu iki düşünürün mezkûr dengeyi tasavvuf vasıtasıyla sağlam temeller üzerine inşa ettiklerini vurgulamaktadır.

İçeriği hakkında yukarıda bilgi vermeye çalıştığımız “*Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig*” adlı eserin her şeyden önce dönemin Türkistan coğrafyasının sosyo-kültürel şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmeliyiz. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han döneminde (m. 10. yy) başlayan İslamlaşma sürecinin tam da olgunlaşmaya başladığı bu dönemde yazılan eserin, mevcut mistik geleneği göz ardı etmeden İslamileştirmeye çalıştığı görülmektedir. Yusuf Has Hâcib’in, yaşadığı sosyo-kültürel bağlamı göz önünde bulundurması veya mevcut mistik gelenekleri tümüyle reddetmekten kaçınması, yeni benimsenen İslam inancının farklı bir zemine taşınması ya da bir

sentez oluşturulması şeklinde anlaşılmalıdır. Zira Kutadgu Bilig'in metodu ve vardığı genel hükümler göz önünde bulundurulduğunda İslam'ın dönüştürücü bir konumda bulunduğu rahatlıkla görülebilir. Yazar da eserin bu çerçevede kaleme alınmış olduğunu yer yer ifade etmektedir. Dolayısıyla Mâveraünnehir bölgesinin İslamlaşma sürecinde kaleme alınan eserde, mevcut mistik mirasın yeni bir anlam dünyası içerisinde yorumlandığı görülmektedir. Sözünü ettiğimiz yeni anlam dünyasını müellif, dört karakter ve onların şahsında dört ana unsur ekseninde ortaya koymaktadır. Buna göre bir hükümdar olarak Kün-Togdı, töreyi; vezir Ay-Toldı, 'kut'u; vezir Ögdülmiş, akı ve Odgurmış, akıbeti/zühdü temsil etmektedir. Bu dört ana unsurun toplumun sosyal ve kültürel yapısına ve dinamiklerine bir şekilde tümüyle karşılık geldiği söylenebilir.

Hükümdar karakterinin konumlandırılışı eserin anlaşılmasında kritik öneme sahiptir. Zira Hükümdar, sadece siyasi otoriteyi değil, aynı zamanda madde-mana dengesini gözetten bir anlayışı temsil etmektedir. Bu bağlamda, Ögdülmiş ve Odgurmış ya da akıl ve kalp arasındaki denge, hükümdar karakterinde tecessüm etmektedir. Toplumda var olan farklı görüş ve iddialardaki aşırılıkların törpülenerek bir arada uyum içinde yaşayabileceğini gösteren hükümdar karakteri, İslam'la henüz tanışmış ve önceki inanç ve kültürel yapısını terk etmek durumunda kalan toplumun bu dönüşümü sorunsuzca gerçekleştirebilmesi açısından da özel bir öneme sahiptir. Kendisinin dengeli tutumu ile toplumda var olan farklı görüş ve iddiaların aşırılıklarının törpülenerek bir arada ahenk içerisinde yaşayabileceğini gösteren hükümdar karakteri, aynı zamanda İslam'la henüz tanışmış ve daha önceki inanç ve kültür hayatını bir kenara bırakmak durumunda olan toplumun bu dönüşümü sorunsuzca gerçekleştirebilmesi açısından ayrı bir önemi haizdir.

Yusuf Has Hâcib'in ideal bir devlet ve toplum paradigmasında vezirin şahsında temsil ettirdiği akıl, hayatın idamesi ve akışı açısından olmazsa olmaz bir unsur olarak görülmektedir. Bununla birlikte yazarın da isabetle kaydettiği gibi salt akıl kendi başına doğruya ve hakikate ulaşmakta yeterli değildir. Akıl ile birlikte onu dengeleyecek bir başka temel esasa daha ihtiyaç vardır. Bu da eserde Odgurmış karakteri ile temsil edilmektedir.

Odgurmış karakteri daha ziyade ibadet, tâat ve mücâhede eksenli bir dindarlık/zühd anlayışını temsil etmektedir. Bununla birlikte eserdeki Odgurmış karakterinin "zahid" olarak nitelendirilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Zira m. 11. yüzyıl tasavvuf literatüründe zahid-arif ayrımı belirginleşmiş, zahid tasavvufi tecrübenin bidayetinde konumlandırılmış nâkıs bir kişilik olarak görülmeye başlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak Odgurmış'ın toplumdan uzak bir hayatı benimsemesini ve bunu dindarlığın bir gereği olarak yapmasını doğru bulmayan ve kendisinin sosyal hayata dâhil olarak insanlara yol göstermesini tavsiye eden hükümdarın bakış açısı; dindarlığın kişiyi hayattan koparan yorum biçimlerini toplumun idâmesi ve huzuru için anlamlı görmeyerek sırf münferit

bir dinî anlayışın problemli olduğuna yönelik vurgular içermektedir. Buradan hareketle denilebilir ki toplumda var olan bazı dindarlık örnekleri, yeni kabul edilen İslam inancına uyum sağlayarak bir dönüşüm geçirmekte ve bu dönüşüm kâmil anlamda hükümdarın şahsında gerçekleşmektedir. Yazarın bu konuda yapmış olduğu tespitlerin yerinde olduğu görülmekle birlikte Odgurmış'ın şahsında temsil edilen zahidlik ile tasavvuf arasında daha net bir ayrımın yapılmasının tasavvuf tarihinin serencâmı ile daha uyumlu olabileceği kanaatimizi ifade etmeliyiz. Nitekim yazarın da yer yer temas ettiği, Kutadgu Bilig'de tasavvufi unsurların daha ziyade ahlaki ve pratik düzeyde tezâhür ettiği tespiti kanaatimizi destekler mahiyettedir.

Kutadgu Bilig'in Türklerin İslamlaşma sürecinde bir geçiş dönemi metni olduğu tartışmasızdır. İslam ile henüz tanışmış bir toplumun içinde bulunduğu kültürel vasatta, inanç esaslarının kâmil anlamda yerleşik hale gelmediği, dolayısıyla kelâmî bir geleneğin henüz oluşmadığı izahıta varestedir. Bu bakımdan Kutadgu Bilig'in doğrudan bir kelâmî ekol ile ilişkilendirilmesi tarihsel ve sosyolojik açıdan pek mümkün görünmese de Türklerin İslam öncesi inançları, hayata bakışları, kültür ve gelenekleri göz önünde bulundurulduğunda ortaya konulan yorumun kodları ve istikameti hakkında pekâlâ bir fikir yürütmek mümkündür. Bu yorum tarzının ana eksenini Hanefî-Mâtürîdî çizgi şeklinde tanımlanabilirse de Kutadgu Bilig'de doğrudan kelâmî bir perspektifin amaçlanmaması bizi eserde bir kelâmî ekolün izlerinin aranmasından ziyade metnin kaleme alındığı sosyal gerçeklik ile irtibatlandırılmasının daha tutarlı olduğu sonucuna götürmelidir. Başka bir ifadeyle Hanefî-Mâtürîdî geleneği üreten kültürel ve sosyolojik havza ile Kutadgu Bilig'in kaleme alındığı zemin aynıdır. Bu nedenle yazarın Kutadgu Bilig'de cedel yöntemi-ne başvurulduğu tezine katılmadığımızı ifade etmek durumundayız. Zira müellifin amacı herhangi bir görüşe veya kitleye cevap vermek ya da onları susturmak değil, İslam'ın toplum hayatına nüfuz etmesi gereken unsurlarını tanımlamaktır. Bu bağlamda müellifin akıl ve keşf gibi unsurları ele alırken, kelâmî bir metodolojiden ziyade tasavvufî bir perspektif benimsediği görülmektedir. Eserde ne zühdü idealize eden ne de akli kutsayan bir yaklaşım söz konusudur. Bilakis her ikisini de sentezleyerek bir bilgelîğe/ârifliğe ulaşma çabası dikkat çekmektedir.

Bu itibarla denilebilir ki Kutadgu Bilig, sadece bir dinî disiplinin sınırları içerisinde izah edilemeyecek derinlikte ve kendine özgü bir dindarlık modeli sunmaktadır. Bu model, Türkistan coğrafyasının kültürel dinamikleri ile İslam'ın temel prensiplerini mezceden bir yaklaşıma dayanmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki Türk düşünce tarihi açısından Kutadgu Bilig'in, eseri besleyen kültür havzaları ve düşünce dünyamıza katkıları açısından hak ettiği düzeyde ele alınmadığı fikrine iştirak ettiğimiz *Fatih M. Şeker*'in "*Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig*" adlı eserinin önemli bir boşluğu doldurduğunu, bu itibarla bundan sonra yapılacak çalışmalara ufuk açacak potansiyele sahip oldu-

ğunu ifade etmeliyiz. Eserde İslam'ın Türkistan coğrafyasına ilk temasının mevcut mistik miras üzerinde oluşturduğu dönüşüm sürecinin, Kutadgu Bilig'deki hükümdar ve vezir karakterleri üzerinden sembolik bir bütünlük içinde sunulduğu belirtilmektedir. Hükümdar figürünün siyasi otorite olmasının yanı sıra akıl-kalp dengesini kurarak toplumun farklı kesimlerindeki aşırılıkları törpüleyici bir görev üstlendiğinin vurgulanması, Kutadgu Bilig'in dönüşümdeki başarısını ortaya koymaktadır. Ancak Yusuf Has Hâcib'in ideal devlet-toplum paradigması içerisinde akıl ve kalbin birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilmesi, Kutadgu Bilig'de zengin bir dindarlık modeli sunulduğunu göstermekte ve mezkûr eserin sadece kelimî bir perspektife indirgenemeyeceğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig Türklerin İslamlaşma sürecinde gerçekleşen kimlik dönüşümüne ışık tutan sosyo-kültürel temelli bir metin olarak değerlendirilmelidir. Bu sebeple “*Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig*”, Horasan'dan Anadolu'ya uzanan İslamlaşma süreci ve sonrasında tecrübe edilen İslam yorumuna Kutadgu Bilig'in muhtemel tesirlerinin ele alınmasına yönelik dikkatleri çekmesi itibarıyla kıymeti haizdir.

#### Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): MD(%60), AB(%40)

Veri Toplanması (Data Acquisition): MD(%60), AB(%40)

Veri Analizi (Data Analysis): MD(%60), AB(%40)

Makalenin Yazımı (Writing Up): MD(%60), AB(%40)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): MD(%60), AB(%40)

#### KAYNAKÇA

Şeker, M. Fatih. *Türk Düşünce Tarihi Açısından Kutadgu Bilig*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2011.